

III.SELİM'İN İSTANBUL'U: ASKERÎ YAPILAR ÜZERİNDEN BİR OKUMA

A. Hilâl UĞURLU* - Filiz ÖZER**

Özet

On sekizinci yüzyıl başında Saray'ın İstanbul'a dönüşü ile başlayan ve yavaşlayan bir ivme ile devam eden başkentteki fiziksel dönüşüm süreci, yüzyıl sonunda farklı boyutlar kazanarak yeniden hızlanır. Osmanlı-Rus savaşlarının maddî-mânevî yıpratıldığı imparatorlukta, merkezî otoritenin ve hükümdarlık imajının günden güne zayıfladığı bir dönemde tahta çıkan III. Selim'in, pek çok konuda programlı bir ıslahat projesi yürüttüğü görülür. Hem merkeze rakip olabilecek iç güçlerin, hem de uluslararası arenada muadil kabul edilen Avrupa devletlerinin karşısına "yeni", "güçlü" ve "modern" bir imparatorluk olarak çıkılması şeklinde özetlenebilecek olan bu proje, fizikselleşmiş yansımasını Saray'ın başkentte yürüttüğü imar faaliyetlerinde bulur. Padişahın dîni liderlik sıfatını, hânedanın dindarlık ve hayırsız veriliğini ön plana çıkartan cami, imaret, tekke vb. hayırsesler ve halkın günlük hayatında sürekli sul tânî imajla içiçe olmasını sağlayarak meşrûiyetini pekiştiren su yapıları gibi onsekizinci yüzyıl İstanbul'u için alışılmış yapı tipleri, padişahın, tebasının fedakârlıkları ve itaati karşılığında kendisinin de halka hizmet etmeyi istediğini göstermesi bakımından tipik ama önemlidir. Bunların yanısıra sultanın ve hânedanın gösteriş ve ihtişamını gözler önüne seren saraylar da imar faaliyetlerinin önemli bir parçasıdır. Ancak askerî yapılar, imar faaliyetlerinin en ağırlıklı bölümünü kapsamaması ve anıtsal kütleleri ile İstanbul'un çehresini önemli ölçüde değiştirmesi ile ön plana çıkar.

Askerî yapıların yaptırılmasını, şüphesiz askerî düzendeki değişikliklerle paralel olarak artan yeni fiziksel ihtiyaçların giderilmesi ve devam eden savaşların gerektirdiği insan gücünün sağlanması gibi pratik sebepler zorunlu kılmıştır. Ancak bu birincil sebeplerin ardında, en az onlar kadar önemli olan bir takım siyasi hedeflerin de yattığı söylenebilir. Bu çalışmanın amacı, Saray'ın yüzyıl sonunda başkentteki imar faaliyetlerinin altında yatan bu siyasi hedefleri, III. Selim'in yaptırdığı askerî yapılar üzerinden ortaya koymaktır.

* Arş. Gör. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi İç Mimarlık Bölümü Öğretim Elemanı, İstanbul/Türkiye. ahilalugurlu@yahoo.com

** Prof. Dr., İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü Emekli Öğretim Üyesi, İstanbul/Türkiye. ozerfil@itu.edu.tr

Anahtar Kelimeler

III. Selim, İstanbul, 1789-1807, İmar Faaliyeti, Askerî Yapılar

SELIM III'S ISTANBUL: A READING THROUGH MILITARY EDIFICES

Extended Abstract

Selim III acceded to the throne of an empire damaged both financially and emotionally by the Russo-Turkish Wars taking part in the second half of the eighteenth century (1768-74, 1787-92), a period in which central authority and legality image were weakening. In that period the court had conducted a deliberate project to "re-arouse the nation's historical and political being". This project that can be summarized as facing domestic powers that might be an opponent as well as the European countries, competitors in the international arena, as a "new", "powerful" and "modern" empire led to the state's effort to re-centralize the authority and correspondingly brought new regulations and reforms in many fields. The most important aim of these reforms and new regulations was to reinforce the empire in each field, to re-centralize the power and to conclude the question/problem relating to the legitimacy of the Ottoman dynastic family that was questioning frequently in the last century. No doubt that the most significant one among those reforms was that in the military field and the Nizâm-ı Cedid (the new order) army. The military structures which comprise the major part of the building activities in the period of Selim III, significantly changed the overall appearance of İstanbul.

Building military structures, no doubt, was required by practical reasons such as eliminating new physical needs increasing in parallel to the changes in the military order and providing human force for the on-going wars. However, it can be said that in addition to these primary reasons there were several political targets that were as important as the primary reasons. The purpose of this study is to introduce the underlying political targets of the development activities in the capital carried out by the court in the late century through the military structures constructed by Selim III. The military structures in İstanbul that were firstly renewed by Selim III were the old and new rooms of janissary. Commencement of construction of new barracks for several military units (or renovation of old barracks) after that intervention that may be considered as a gesture to his soldiers returning to their barracks from recently completed military excursion is important as it clearly shows that Selim III tried to treat equally different military units in this time period. The concurrent development activities by Selim III in his early time in power such as expansion of Levend Farm by building barrack and utility structures, construction of a large complex for Humba racı and Lağmıcı Barracks in Hasköy, expansion of the Tophane-i Âmiri barrack for a artillery school while construction of a new barrack for Bombardier and Gun Carriage (topçu and top arabacı) units may be considered as evidence that the court tried to meet the physical needs required by the new training system and the new military order. Similarly, renovation of İstanbul Baruthane-i Âmiri in Bakırköy in 1793, construction of Azadlı Gunpowder Factory in late 1794 and the expansion of and outbuilding to the tersane-i Âmiri in 1795 can be explained through the requirements resulted by the same military reforms.

Successes earned by the Nizam-ı Cedid soldiers in the course of occupation of Egypt by Napoleon in July 1798 and the war started against France led to the construction of a new and large military complex for the new army. Completion of all the structures of Selimiye Complex whose construction was commenced in august of 1800 was in late 1804. In the same year, a part of Bombardier and Gun Carriage barracks that was damaged due to a big fire on September third was renewed and other parts were reconstructed. The last large barrack complex built in the period of Selim III is the Beyoğlu Bombardier Barrack whose construction was commenced in 1803 and completed in the first half of 1807.

These military structures and structure groups that could not reach today with their original qualities were built and renovated to emphasize the sultan's power/glory/military leadership/close attention and relation with his army and soldiers; to involve in the daily life of his soldiers and to cause the soldiers to feel themselves as a servant of a great and strong leader and a part of a new army that is more honourable than the old military groups thus to strengthen the relation between the sultan and his army. Another political target was to declare to the European states that Ottoman army was in the central authority's command as a powerful army that was suitable for the new world order and renewed in every aspects.

Key Words

Selim III, İstanbul, 1789-1807, Building Activities, Military Buildings

GİRİŞ

III. Selim, onsekizinci yüzyılın ikinci yarısının büyük kısmında devam eden (1768-74, 1787-92) Osmanlı - Rus savaşlarının maddî-mâne vî yıpratıldığı imparatorlukta, merkezî otoritenin ve hükümdarlık imajının günden güne zayıfladığı bir dönemde tahta çıkar. Bu dönemde Saray'ın "milletin târîhî politik varlığını tekrar canlandırmak"¹ üzere programlı bir proje yürüttüğü görülür. Hem merkeze rakip olabilecek güçlerin, hem de uluslararası arenada muadil kabul edilen Avrupa devletlerinin karşısına "yeni", "güçlü" ve "modern" bir imparatorluk olarak çıkılması şeklinde özetlenebilecek olan bu proje devletin otoriteyi tekrar merkezde toplama çabasını ve buna bağlı olarak da pek çok farklı alanda yeni düzenlemeleri / ıslahatları beraberinde getirir. Bu ıslahatların en önemli cephesi hiç şüphesiz askerî alandaki düzenlemeler ve kurulan Nizâm-ı Cedid ordusudur. Vergi toplama, yerel düzen ve güvenliğin sağlanması ile sorumlu olmasının yanı sıra on yedinci yüzyıldan başlayarak, devlet adına bölgelerinden asker toplama ve bu askere kumanda etme yetkilerini de elinde bulunduran ve giderek güçlenen âyânlara askerî anlamda artan bağımlılık², savaşlarda alınan yenilgiler ve kaybedilen topraklar, merkeze bağlı bu yeni ve modern askerî düzeni zorunlu kılar. Aynı zamanda, kendisiyle doğrudan ilişkili olmasa dahi özellikle sınırlarına yakın bölgelerdeki sosyal ve siyasal gelişmelerin Osmanlı'nın dünya görüşünü, siyasi kararlarını ve yol haritasını etkilediği de yadsınmaz. Örneğin Fransız Devrimi, Napolyon'un Venedik'i işgali yahut Rusya'ya yaptığı sefer, Polonya'nın bölünmesi v.b. pek çok olay Osmanlı yönetiminin o lduğu kadar halkının da gündeminde yer almıştır. Dolayısıyla içinde buldukları kadar, çevresinde gelişen olayların da etkisiyle başta askeri olmak üzere her konuda çağı yakalamak pratik bir ihtiyaç halini alır. İktisat, ticaret, siyaset, diplomasi gibi pek çok diğer alanda mer-

- 1 Charles Pertusier, *Picturesque promenades in and near Constantinople, and on the waters of the Bosphorus*, Londra, 1820, s. 46.
- 2 Ayanlarla ilgili detaylı bilgi için bkz.: Bruce Mc Gowan, "Ayanlar Çağı, 1699-1812", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914*, c.2, (Derleyen: İnalçık, Halil - Quataert, Donald, Çeviri: Berkay, A.), Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004, ss. 761-884.; Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8-12, Sayı 14-23, Ankara, 1975, ss. 51-61.; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, TTK Yayınları, İstanbul, 1942.; Ali Yayıncıoğlu, *The Provincial Challenge: Regionalism, Crisis, and Integration In The Late Ottoman Empire (1792-1812)*, Harvard Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Cambridge, MA, 2008.; Fatih Yeşil, *Nizâm-ı Cedid'den Yeniçeriliğin Kaldırılışına Osmanlı Kara Ordusunda Değişim, 1793-1826*, Hacettepe Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009.; Özcan Mert, "Osmanlı Devleti Tarihinde Ayanlık Dönemi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c.4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 174-182.

kezi güçlendirecek, uluslararası ortamda imparatorluğun elini kuvvetlendirecek düzenlemelere gidilir.³

Yeni bir düzen kurmaya yönelik tüm faaliyet ve düzenlemeleri finansal olarak desteklemek amacıyla, “irâd-ı cedid” adı altında yeni bir hazine kurulur. Bu hazinenin gelirleri temel olarak üç kalemden oluşturulmuştur. Bunlardan ilki senelik değeri belli bir miktarda şaş ve mâlikâne/esham sahipleri ölmüş olan gelir birimlerinin, mâlikâne sahibinin mirasçısına yeniden kiralanması ya hut farklı birine hissesinin satılması yerine İrad-ı Cedid hazinesine aktarılmasıdır.⁴ İkinci ana gelir, 1792 senesinden itibaren, eski tımarların hazineye devredilmesi, yeniden değerlendirilmesi ve sonra ya “eminler” aracılığıyla işletilmesi ya da “güvenilir” âyanlara iltizama verilmesi şeklindedir. Üçüncü gelir kalemini ise ya pılan yeni düzenlemeler doğrultusunda belli ürün ve hayvanlardan alınmaya başlanan vergiler oluşturur. İrad-ı Cedid Hazinesinin bu gelirleri incelendiğinde, aslında bu hazinenin Nizâm-ı Cedid’i finanse etmenin yanı sıra, on yedinci yüzyıl sonlarından itibaren giderek güçlenen yerel güçlere vergi ve güvenlik konularında verilen yetkilerin yeniden merkezde toplanmasının amaçlandığı da anlaşılır.

Açıkça görüldüğü üzere, öncelikli amacı pratik ihtiyaçları karşılamak olan ıslahat ve düzenlemelerin en önemli hedeflerinin başında, imparatorluğa her alanda güçlendirmek, gücü tekrar merkezde toplama

³ Çeşitli dairelerde yapılan yenilik ve düzenlemelerle ilgili detaylı bilgi için bkz.: Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, (3. Baskı), TTK Yayınları, Ankara, 1970.; Enver Ziya Karal, *Selim III’ün Hat-ı Hümayunları – Nizam-ı Cedid*, TTK, Ankara, 1988.; Abdülkadir Özcan, *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, TTK Yayınları, Ankara, 2000.; Ercüment Kuran, “Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri”, *Türk Dünyası El Kitabı Coğrafya-Tarih*, Türk Kültürünage.,ü Araştırma Enstitüsü Yayınları 163, Ankara, 2001, ss. 659-676.

⁴ Ayânın elindeki yerel gücün temelinde “iltizam” ve “mâlikâne” sistemi vardır. Mâlikâne sistemi, vergi ve gelir birimlerinin uzun süreli mukataaştırılması işleridir. 1695’ten sonra oluşturulan ve toprakların denetimini ömür boyu elde tutma hakkını veren mâlikâneler, onsekizinci yüzyılda zaman zaman fiilen miras yoluyla devredilir hale gelir. Mâlikâne sisteminde amaç mâlikâne sahibi ile yerel halkın çıkarları arasında bir uyum ve birlik yakalamak, mâlikâne sahibinin “sömürücü” değil “kayıyucu” olmasını sağlamak iken bu sistemden beklenen performans elde edilmez. Mâlikâne sahiplerinin, mukataa sahipleri gibi bölgelerinden kopuk düşü, haklarını genellikle o bölgenin âyanına delege etmeleri ya da tam tersine yönettikleri bölgede kökleşmeleri gibi sebepler ve daha da önemlisi 1774 senesinde başlayan Rus Savaşının getirdiği maddi ihtiyaçlar sonunda 1775’ten itibaren devlet, gelir birimlerinin kontrolünü yeniden ele geçirmeye, doğrudan yerel idareleri atamaya ve bu şekilde mâlikâne sahiplerini aradan çıkarmaya başlar. Bu yeni sistemde yerel yöneticiler topladıkları vergi ve geliri doğrudan devlet hazinesine aktarı, devlet de bu geliri mâlikâne sahiplerine yeniden bölüştürür. Bu düzenleme zamanla evrilerek esham (ortaklık) usûlüne dönüştürülür. Esham usulünün temelinde gelir birimlerinin hisselerle ayrılması ve bu hisselerin özel finansörlere hayat boyu devletten alacakları sabit bir gelir karşılığında satılması vardır. Onyedinci yüzyıl sonundan itibaren yaşanan idari dönüşüm, maliye sistemindeki değişimler, malikane ve esham sistemleri ile ilgili detaylı bilgi için bkz.: Mehmet Genç, *Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2009.; Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi, XVII. Yüzyıldan Tanzimata Mâli Tarih*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986.; Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılın Sorularında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları”, *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, Sayı 32, İÜ Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1979, ss.219-25.; Erol Özvar, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulamaları*, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2003.

mak ve son yüzyılda çok defa tartışılan Osmanlı hanedanının meşruiyeti konusunu bir soru(n) olmaktan çıkartmak gelir. Saray'ın özellikle başkentte yürüttüğü imar faaliyetleri, bu hedeflerin fiziksel yansıması niteliğindedir.

I. III. SELİM'İN İSTANBUL'U

İstanbul'a ilk olarak 1776 yılında Fransız diplomat Choiseul Gouffier'in maiyetinde gelen Fransız mühendis François Kauffer'in, kendisine Gouffier tarafından sipariş edilmiş olan ve 1786 tarihinde tamamladığı İstanbul haritası, İstanbul'un suriçi ve boğazın tamamını kapsayan, detaylı ve doğru biçimde gösteren en erken haritalardan biridir.⁵ Pek çok araştırmacı tarafından sıklıkla kullanılan bu haritanın kartografisi Kauffer hakkındaki bilgiler ise, III. Selim'in hizmetinde çalıştığı, çeşitli kalelerin inşasında görev aldığı, ancak 1798 Temmuz'unda Fransızların Mısır'ı işgalinin ardından, kendisine ihale edilmesi düşünülen diğer görevlerden vazgeçtiği ve ülkesine gönderildiği (ya da gittiği) ile sınırlıdır. Araştırmacılar, on sekizinci yüzyıla -özellikle de son çeyreğine- has geliştirdikleri bir refleksle Fransız mühendisi derhal Osmanlı batılılaşması söyleminin içine yerleştiriverirler. Halbuki Kauffer ile ilgili arşiv belgeleri, onun Selim'in siyâsî hedeflerine uygun olarak kullanılan aracı kişilerden biri olduğuna işaret etmektedir.

Selim, 1793-94 (h. 1208) tarihli bir hatt-ı hümayununda vezirine Kauffer'in neden boğazın resmini yapmadığını sorar.⁶ 1795-96 (h. 1210) yılları arasında yazılmış birkaç belge⁷, Kauffer'in o yıl İstanbul'da bulunduğu ve yeni kurulmuş olan kara mühendishanesinin talebelerinin kale mimarisi konusundaki çalışmalarını denetleyip desteklediği anlaşılmaktadır. Esas ilginç ve çarpıcı olan ise, 12 Nisan 1797 (h. 14 L 1211) tarihli bir hatt-ı hümayundur.⁸ Bu belgeden Kauffer'in bir müddet başka devletlerin hizmetine girmesinin engellemesinin istendiği, bu konunun III. Selim'in de mevcut olduğu birkaç meşveret meclisinde görüşüldüğü, ancak bu isteğin kendisine açıkça söylenmesinin münâsib olmayacağı düşünüldüğünden, daha önce resmini (projesini) çizdiği ve inşa ettiği Kili kalesinin tamamlanması işini kendisine ihale ederek bir müddet daha Osmanlı topraklarında bulunmasının sağlandığı anlaşılmaktadır. Selim'in Kauffer'i bir müddet daha Osmanlı hizmetinde tutabilmeyi,

⁵ Ignace Antoine Melling, *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore/ d'après les dessins de M. Melling ; publié par MM. Treuttel et Würtz*, Ertuğ & Kocabıyık, İstanbul, 2003, s.132.

⁶ BOA. HAT, 183-8423.

⁷ BOA. HAT, 210-10331; HAT, 201-10369A; HAT, 202-10413.

⁸ BOA. HAT, 185-8605.

kendisine iş icat edecek derecede fazla isteyişini, sadece Selim'in batıya ve batılı mühendislere olan hayranlığı (ya da güveni/güvensizliği) ile açıklamak mümkün ya da doğru mudur? "Bir müddet" ile kastedilen, Selim'in İstanbul'un çehresinde yapmaya başladığı radikal değişimin tamamlanması için gerekli olan süre olması kuvvetle muhtemeldir. Harita konusunda yeteneği tecrübe edilmiş, Avrupa devletleri içinde itibarlı bir mühendis ve onbir yıl gibi kısa bir süre önce tamamlanmış bir harita mevcutken sipariş edildiği bilinen yeni/revize edilmiş bir İstanbul haritası söz konusu olunca, Kauffer'in bir müddet daha "el altında" tutulmak istenmesi, Selim'in Avrupa'da Osmanlı İmparatorluğu'nun bu yeni ve her bakımdan güçlü imajı ile temsil edilmesini istediğini düşündürür.

Selim, iç ve dış pek çok cephede uğraşmak zorunda kaldığı sorunların karşısında gün geçtikçe yıpranan prestijini, pek çok alanda, ama yoğun olarak askeriyede uygulamaya koyduğu yeni düzenlemelerle birlikte, imparatorluğun başkentinde giriştiği geniş çaplı imar faaliyetleri ile güçlendirmeye çalışır. Padişahın dînî liderlik sıfatını ve hâne danın dindarlık ve hayırseverliğini ön plana çıkartan cami, imaret, tekke vb. hayır eserleri ve halkın günlük hayatında sürekli sultânî imajla iç içe olmasını sağlayarak meşrûiyetini pekiştiren su yapıları gibi onsekizinci yüzyıl İstanbul'u için alışılmış yapı tipleri, padişahın, tebasının fedakarlıkları ve itaati karşılığında kendisinin de halka hizmet etmeyi istediğini göstermesi bakımından tipik ama önemlidir.⁹ Bunların yanı sıra sultanın ve hâne danın gösteriş ve ihtişamını gözler önüne seren saraylar, sembolik önemi olan dînî yapılar ve belki de Selim dönemi imar faaliyetlerinin en ağırlıklı bölümünü kapsayan, sultanın "ordusunun başındaki lider" vasfını, yani cihangirlik-ve daha sonra gazilik-sıfatlarını vurgulayan ve büyük kütelleri ile İstanbul'un çehresini önemli ölçüde değiştiren askerî nitelikli yapı külliyeleri de dönemin imar faaliyetlerindedir.

II. ASKERÎ YAPILAR

1730-1777 tarihleri arasındaki siyasal olayları olduğu kadar, onsekizinci yüzyıl İstanbul'unun şehir hayatı ve sosyal kültürü ile ilgili detayları da kendi muhafazakar perspektifinden oldukça ayrıntılı biçimde ortaya koyan tarihçi Şemdanîzâde, Mür'it Tevârih adlı eserinde, 20 Temmuz 1751 (h. 26 Ş 1164) tarihinde Et Meydanı'nı, Orta Camii'ni ve Yeniodalar'daki 162 orta kışlasını tamamen yakıp yokeden büyük yan-

9 Suraiya Faroqi, *The Later Ottoman Empire, 1603-1839*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2006, s.15

gını anlattıktan sonra, yangında münhedim olan kışlaların yeniden yapılma sürecini anlatırken orta malı (ortak mal/mülk) bulunan ortaların, kendilerine kışlalarını yeniden yapmaları için verilen paraya bu orta malından para eklediklerini ve kışlalarını “mükellef” (mükemmel) ve “muhalla” (süslenmiş) biçimde inşa ettiklerini hatta bazı ortaların daha da fazla para ekleyerek kışlalarını “altun hâll ile tezyîn” eylediklerini söyler.¹⁰ Şemdanîzâde’nin yazdıklarından, belki de yazıldığı dönem için çok alışıldık, çok sıradan bir bilgi olan, yeniçerilerin kışlalarının mimârî ve dekorasyonuna gösterdikleri ihtimam ve önemi açıkça anlamak mümkündür.

1807 isyanında, âsilerin on kişilik “başlıstenerler” listesinde ismi yer almasına rağmen, öldürülmekten kurtulabilmiş yegâne kişi olan dönemin şikk-ı sâni defterdârı Ahmed Bey’in kurtulma sebebinin, daha önce İstanbul’daki yeniçeri kışlalarının bina eminliğini yapması ve kışlaların güzel biçimde inşa edilmesini temin etmesi oluşu da kışlaların fiziksel özelliklerinin asker gözündeki önemine işaret eder.¹¹

Bir yabancıнын gözünden bakıldığında ise Osmanlı askerî yapıları ile Avrupa’da bulunan muadilleri arasındaki fiziksel ve mimârî anlayışa dair farklılıklar daha da açık olarak görülebilir. 1812-14 yılları arasında İstanbul’da yaşamış, Fransız Elçiliğinde görev yapmış ve İstanbul çevresinde yaptığı gezilerden edindiği gözlemleri 1815 yılında Paris’te yayımlanan *Atlas des promenades pittoresques dans Constantinople et sur les rives du Bosphore* isimli kitabında toplanmış olan Charles Pertusier, “son derece kapsamlı ve görkemli planları ile İstanbul silüetini donattığını” söylediği -Tophane Kışlası dışında tamamı dörtgen, iç avlulu plan tipinde inşa edilmiş olan- kışlaların, “neredeyse savurganlık denebilecek bollukta bezeme kullanılan mimarisinin asil görüntüsünden” hayranlıkla bahseder. Osmanlı başkentinde gördüğü, kışlalardan mahzen, depo gibi ser-

10 Şemdanîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mürîr-Tevârih*, c.1, (Yayına hazırlayan: Münir Aktepe), İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980, s.158: ..... *Bu defa her bir büyük kışlasına 1966şar buçuk ve ikişerbin yüzer gurus cemâ’atlere ve ikişer binergurus Sekbanlara verilüp her biri müceddeden kışlalar bina eyled. Bazı kışlanın orta malı olmağa, orta malından dahi akçe zamm edüp, mükellef ve muhâllâ binâ eyled. Bazı orta oldu ki 30kise akçe zamm edüp, kışlayı altun hâll ile tezyîn eyledi ve bu binalar için hisâb-ı mezbûr üzere mecmû’una Hazîne-i hümayûn’dan ihrac olunan 689 kiseyi, ulûfe kiseleri gibi Yeniçeri alay ile saraydan alıp götürdüler. Meblâğ-ı mezbûr kışlalar ta’mirine kifâyet etmeyüb ve orta akçesi olmamağa za’if ortaların isticâne ettikleri ma’lûm-ı pādşâhi olmağa düyünlan Defterdar ma’rifetile hisâb olundukda zuhûr eden 261kise deynleri altmışbeş (1752) sâli âhîrinde Hazîne-i âmireden edâ olunmağa 950 kiseye in’am-ı hümayûn bâliğ oldu....*

11 BOA. HAT, 53006 (tarihsiz, katalogda 1222-1807 olarak tarihlermiş): “Şikk-ı Sâri defterdâr Ahmed Bey ahz ile eyleym dergâh-ı âlî yeniçeri kışlalarında mahbûs olub ancak mîr-i mûmâileyh mukadtemâ ocak-ı âmirelerinin kışlaları binâ’ emânetine memur olmak hasebiyle kışlalarını güzel birâ ve ihyâ eyledi afv ve itlâkına müsaade-i seniyye buyurulmasın...”, ayrıca detaylı bilgi için bkz. Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye Or The Selimiyye Incident: A Study Of The May 1807 Rebellion*, Sabancı Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008, s. 437, (4.7.1. Survival of Ahmed Bey başlıklı bölüm)

vis yapılarına kadar her tür askerî yapıda, kullanım rahatlığına olduğu kadar görselliğe ve yapıların dekorasyonuna da aynı derece önem verildiğini anlatan Pertusier, Avrupadaki askerî yapıların özellikle de servis yapılarının tamamen dayanıklılık ve ekonomiklik ilkelere gözetilerek inşa edildiğini söyleyerek bu iki kültürün askerî yapılarını kıyaslar.¹² İstanbul'da uzun süre ikamet etmiş, Osmanlı askerî ıslahat çalışmalarında bizâtihi etkisi olmuş ve gözlemlerini hâtırâtında dile getirmiş bir diğer Avrupalı; François Tott ise yeniçerilerin nizamının neden ve nasıl bozulduğuna dair düşüncelerini yazdığı bölümde, yeniçeri kışlalarının revaklı girişlerinin tavanlarında bulunan "muhteşem altın yaldızlı bezemeler"den bahsetmeden geçemez.¹³

Günümüzde; askerlik ile askerî yapılar arasındaki ilişki ve çağdaş askerî yapıların minimal, bezemesiz, hatta çoğu zaman herhangi bir estetik kaygı taşımayan üslupları düşünüldüğünde anlaşılması zor olan bu yaklaşımlar, Selim'in yeni yaptırdığı kışlaların mimarileri ile neden şahsen ilgilendiğini ve neden en görkemli ve şâşâalı şekilde yapılması için uğraştığını daha iyi anlamamızı sağlar. Kışlanın fiziksel gösterişi, büyüklüğü, bezemesinin zenginliği gibi unsurların, askerî gücünü ve büyük ihtimalle prestijini simgelediği bir devirde, Selim'in yeniden organize etmeye çalıştığı askerlerin İstanbul'daki en güzel, büyük ve ihtişamlı kışlalara sahip olmasını istemesinin ana sebeplerinden biri, askerlerine kendilerini büyük ve güçlü bir yöneticinin kulu, eski askerî gruplardan daha prestijli yeni bir ordu parçası olduğunu hissettirmek olsa gerek. Bunların yanısıra, sürekli bir insan gücü ihtiyacı içerisinde bulunulduğu da unutulmamalıdır. Onsekizinci yüzyıl sonlarında yaşamış İstanbullu yazar İncicyan'ın Boğaziçi Sayfiyeleri adlı kitabında Tophane semtindeki kışla inşaatı ve Tophane meydanında oluşturulan talim alanı ile ilgili bölümde yer alan "... bir bölümü eğitim yeri oldu askerlere, gençler de hemen merak saldı güzel silah ve elbiselere..."¹⁴ şeklindeki yorumu, işin diğer bir cephesini gösterir. Zamanının son teknolojisini edinmek, savaşlarda düşmanları ile aynı teknik imkân ve donanımına sahip olmanın yanında genç erkekleri askerliğe, özellikle de kurulan yeni, düzenli, talim yapan ve farklı bir bürokrasiye sahip bir orduya heveslendirmek muhtemelen önceliklerden biri olmuştur.

¹² Charles Pertusier, *age.*, s.46

¹³ Baron deTott, *Memoirs of Baron de Tott: Containing the state of the Turkish empire & the Crimea, during the late war with Russia*, 2. Cilt, G.G.J. & J. Robinson, Londra, 1786, ss.133-134

¹⁴ Ç. İncicyan, İncicyan, Ç., *Boğaziçi Sayfiyeleri* (yayına hazırlayan:Orhan Duru, çeviren: Kandilli Ememi Kilisesi Papazı), Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000, s.96

Osmanlı padişahlarının kendi güçlerini, zenginliklerini, hayırseverlik, dindarlık ve zevklerini temsil edecek, meşrûyetlerini pekiştirecek nitelikteki yapıların mimari karar süreçlerine dahil olmaları olağandır. Meselâ II.Selim'in, Edirne'de kendi adına inşa ettirdiği caminin bezeme ve yazılara ilişkin programına, pencere üst hizasına kadar çini kaplanması ve pencere üzerinde Fatıha suresi yazılı bir çini bant bulunması şeklindeki isteklerini dile getirerek, doğrudan müdahale ettiği bilinmektedir¹⁵. Bunun yanı sıra Mimar Sinan'ın 1573 yılının Nisan ayında II. Selim'e gönderdiği, kubbe inşaatı, ön avluda kullanılacak olan malzeme seçimi ve yeni yapılan caminin çevresini canlandırma (ma'mur etme) amacıyla gelir getirecek yapılar inşa edilmesi önerileri gibi konuların yer aldığı inşaat gelişim raporuna cevaben, uygun görülen malzemeler kullanılarak inşaata devam edilmesi ve çevre için önerilen yapıların da inşa edilmesi emrinin verilmesi ise padişahın aslında inşaat süreçlerini sadece takip etmekle kalmayıp bizzat müdahil olduğunu ortaya koyar.

Osmanlı padişahlarının, yaptırdıkları büyük dînî içerikli imar faaliyetlerinin yanı sıra, kendi sarayları ile ilgili değişik büyüklüklerdeki mimari müdahaleleri de takip ettikleri, değişiklikler yapılmadan önce projeleri (*resmleri*) görüp onayladıkları da bilinmektedir. Buna bir örnek, yine II.Selim zamanından verilebilir. Topkapı Sarayı'nda Matbah-ı Âmire ardında 7-8 zira ebadında bir oda inşa ettirilmek istendiği Şehremini ve Mimarbaşına bildirilince, Mimar Sinan "odanın resmini idüp" Sarayı-ı Âmire Ağası vasıtasıyla padişaha takdim eder. II.Selim "resmi" beğendiğinden dolayı, derhal inşaata başlanması için Divan'dan hassa baş mimarına hüküm yazılır.¹⁶

III. Ahmed'in, kızı Fatma Sultan için 1725 (h. 1137) yılında Salı Pazarı-Fındıklı'da inşa ettirdiği Emnâbâd yazlık sarayı hakkında dâmâdî İbrahim Paşa ile yazışmaları da, padişahların yaptırdıkları yapıların mimari sürecine dahil olmasına diğer bir örnek olarak gösterilebilir. III. Ahmed'in, inşa edilen yalıya gittiği, Âmire muhtaç yerlerin tamir edilmesi için gerekli emirleri bizzat verdiği bu yazışmadan açıkça anlaşılabilir.¹⁷

¹⁵ II. Selim ile Mimar Sinan arasındaki mimari üzerine yazışmalarla ilgili olarak bkz. Güllü Necipoğlu, 15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı ve Kred Bankası Yayınları, İstanbul, 2007, ss. 242-243

¹⁶ Ahmet Refik Altınay, *Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı*, Maarif Vekilliği, İstanbul, 1935, s.3

¹⁷ Tülay Artan, *Architecture as a theatre of life: Profile of the Eighteenth Century Bosphorus*, Massachusetts Institute of Technology basılmamış doktora tezi, MIT, Cambridge, 1989, s.46: "bugün tamir olunan yalıya vardım gümrük emini anda idi bilcümte tenbih olundu güzel say ediyor kızım yalısı biraz tamire muhtacdır ağaya gösterdim yann ağa gider her kime sipariş olunursa kaleme alup tamiri terbih olunmak ..."

Yukarıdaki örneklere ve daha pek çoklarına dayanarak, padişahların, yaptırdıkları hayır eserlerinin ve bunlara ek olarak özellikle onsekizinci yüzyılda sâhilsarayların mimari süreçlerinde aktif olarak rol oynayabildikleri söylenebilir. III. Selim de özellikle İstanbul'daki imar faaliyetlerini yakından takip etmiş ve her tür mimari sürece katılmış bir padişah olmasına rağmen, kendinden önce gelen padişahlardan, ilgilendiği yapı türü itibarıyla ayrılır. Selim'in ağırlıklı olarak konsantre olduğu, müdahale ettiği ve yapım süreçlerine birebir dahil olduğu yapı türü III. Selim'in "Büyük İstanbul Projesi" kapsamında başkentin silüetini en fazla değiştiren yapı grubu olan askeri yapılarıdır. Sultanın gücünü, ihtişamını ve ordusuna olan yakın ilgisini simgeleyen anıtsal kışla külliyeleeri sayesinde bir yandan askerin her tür pratik ihtiyacı karşılanmakta, günlük hayatlara nüfuz edilmekte ve padişahın ordusu ile bağının gücü ortaya konarken, bir yandan da Avrupa devletlerine ve imparatorluk içerisindeki muhtemel rakip güçlere ordunun yeni dünya düzenine uygun, güçlü ve her yönden yenilenmiş bir ordu olarak başkentin emrinde olduğu mesajı verilmektedir.

III. Selim'in yaptırmayı planladığı, ancak büyük harcamalarla meydana getirilebilecek ve savaş ortamından henüz çıkmış olan halka ve devlet ricaline ek mâli yükler bindirmesi muhtemel olan, askeri ıslahatın fiziksel yansıması niteliği taşıyacak imar faaliyetlerinin başlangıcından itibaren yoğun bir propaganda kampanyasına girilir. Çoğu zaman sultanın ve/veya sultana yakın devlet ricalinden kimselerin katıldığı sık sık yapılan meşveret meclislerinde, imar faaliyetleri özelinde yeni düzenin ulema (alimler) ve kibar (yüksek rütbeliler) gözünde meşrulaştırılmasına ve uygulanmak istenen fikirlerin benimsetilmesi/beğendirilmesine çalışılır. Örneğin humbaracı ve lağımcı ocağı kışlasının yapımına başlanmasının ardından, 18 RA 1207 (m. 3 Kasım 1792) tarihinde toplanan bir meşveret meclisinin esas toplanma amacı "Humbara binasını teslim (doğru ve haklı bulma), tasdik (onaylama) ve reylerini (görüşlerini) beğendirmeğe ve hîn-i iktizâsında (gerektiği vakit) hilâfına kâdir olmasunlar deyû" şeklinde açıklanmıştır.¹⁸ Aynı mecliste humbaracı kışlasının yapılması konusunda belirtilen olumsuz bir görüşe dönemin Darphane Nâzırını ve Valide Sultan Kethüdası olan Yusuf Ağa'nın sert şekilde karşılık verdiği ve bu kişinin daha önce humbaranın önemini savunduğu halde fikirlerinden dönmesinin onursuzca/akılsızca birşey olduğunu söyleyerek mecliste bulunanlara tesir etmesini engellemeye

¹⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "III. Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznamesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Ait Vekayi, TSMA 4819", *Bellekten*, XXXVII, Ankara, 1973, s.630

çalıştığı görülür. İki gün sonrasında Şeyhülislam konağında yapılan ve Kaptan-ı Derya Küçük Hüseyin Paşa'nın da bilhassa davet edildiği bir diğer meşverette ise yine benzer şekilde "müceddeden bina olunacak ocaklar sohbeti" açılır. Genel havanın pek olumlu olmadığı anlaşılan bu meclis sonunda Tatarcık Abdullah Molla Efendi "Üç seneden beri kışlar binası memduh idi, bu mecliste mi fena oldu!" diyerek infial eder. İstenen desteğin elde edilememesi sonucunda, bu meclislerden iki hafta kadar sonra bir "azîm meşveret meclisi" toplanır. "Kibar" ve "ulema" toplanarak Nizâm-ı Cedid ile ilgili bütün konular madde madde okunur, iyi ve kötü (nik ü bed), faydalı ve zararlı bulunabilecek her tür konu açıklanır. 1791-92 senelerine ait olayları anlatan dış ruznamenin 7 R 1207 (m. 3 Aralık 1792) tarihli maddesinde, mecliste bulunan herkesin Nizâm-ı Cedid maddelerini kabul etmesi sonunda, sultanın istek ve görüşlerine muhalif kimse kalmadığı kaydedilmiştir.¹⁹ Ancak bu, muhalif devlet ricalinin ve özellikle halkın içerisindeki muhalif kanadın tamamen yok olduğu şeklinde anlaşılmalıdır. Kahvehanelerde, günlük şehir hayatından, Nizâm-ı Cedid ricalinin yaptırılan görkemli konak veyalılardan yahut diğer savurganlıklarından, yaptıkları yolsuzluklardan, talim yapan yeni askerlerden ve başka pek çok konudan sohbet eden, devlet gözünde ise "devlet sohbeti" yapan ve "sözü ayığa düşüren" bu muhalif kanadın varlığı sürmektedir. Döneme ait tarihlerin yanısıra bo stancıbaşı defterleri de incelendiğinde yeniçeriler tarafından işlenen yahut müdavimlerini bu grubun oluşturduğu kahvehanelerin sıklığı ve çokluğu dikkat çekicidir. III. Selim, Osmanlı hânedânının meşrûiyetini sorgulamaya kadar varabilecek bu muhalefeti, başkentte dolaşmakta olan Nizâm-ı Cedid aleyhtarı dedikodulara karşı Koca Sekbanbaşı Risalesi²⁰ gibi karşı propaganda niteliği taşıyan risaleleri destekleyerek bertaraf etmeye, en azından belli bir seviyede tutmaya çalışırken, bir yandan da tüm ocaklara eşit mesafede yer aldığı ve aynı derecede özen gösterdiği mesajını vermek için çabalar. Selim kendisinden önceki Osmanlı sultanları gibi Yeniçerilerin mutad törenlerine ve müsabakalarına katılmaya, kışlalarını ziyaret etmeye devam eder.²¹ Yeniden nizam verdiği Humbaracı, Lağımçı, Topçu, Top Arabacıları ocaklarına mensup askerlerin ve Levend Çiftliği muallim nefe ratının talim-

¹⁹ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, age., s. 643

²⁰ Abdullah Uçman, *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1976

²¹ Sirkâtîbi Ahmed Efendi, III. Selim'in Sirkâtîbi Ahmed Efendi Tarafından Tutulan Ruznâme, (Yayın hazırlayan: Sema Ankan), TDK Yayınları, Ankara, 1993, s. 66, 89, 119, 170; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "III. Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruznamesinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Ait Vekayi, TSMA 4819", *Belâten*, XXXVII, Ankara, 1973, s. 654, 660; Mehmet Ali Beyhan, *Saray Günlüğü 1802-1809*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2007, s. 145, 150.

lerini izleyerek, atıyyeler dağıttığı gibi, yeniçerilere de, eski usûl talim yaptırarak yahut yeniçeri tüfenge ndazlarına kurşun attırarak seyredip ihsanlarda bulunur.

Varolan askerî gruplar ile yeni oluşturulan veya yeni bir nizâm verilme ye çalışılan askerî gruplar arasındaki dengenin sağlanması sırasında Selim kadar Mihrişah Valide Sultan'ın da rol oynadığı görülür. Genellikle bu dönemde yaptırılan askerî külliyelerde yer alan su yapılan ve/veya dînî yapıların bâniliğini üstlenmiş olan Mihrişah Sultan da, diğer ocaklara mensup askerlere olduğu gibi yeniçeri askerlerine de çeşitli vesilelerle hediyeler dağıtır. Bu gruplar için yaptırılan yapılarda ve bu yapılar gösterilen mîmârî özende de bu denge korunmaya çalışılmıştır. Farklı ocaklar için kışlalar yaptırıldığında, yeniçeri ve cebeci ocakları gibi kadim ocakların kışlalarında da yenilemeler, tadilatlar yapılarak sarayın ocaklara eşit mesafede bulunduğu mesajı vurgulanır.

III. Selim döneminde yaptırılan yahut mîmârî olarak müdahale edilen askerî yapılara bakıldığında, en erken tarihli müdahalenin Eski ve Yeni Odalar'da yaptırılan yenileme ve tadilatlar olduğu görülür. Henüz sonlanmış Osmanlı-Rus savaşının ardından (9 Ocak 1792), ordunun İstanbul'a gelişine yetiştirilmeye çalışıldığı anlaşılan bu yenileme, padişah ile askeri arasındaki nimet-hizmet ilişkisini ortaya koyması bakımından da önemlidir. Aynı sene içerisinde, yine güvenlik endişelerine bağlı olarak bazı boğaz kaleleri yenilenir ve Telli Tabya ile Yuşa Kaleleri inşa ettirilir.

1792 senesinin ikinci yarısında, III. Selim'in orduya yönelik islahatlarını plan aşamasından uygulamaya geçirmeye başladığı görülür. Daha önce bir takım tali binalar eklendiği bilinen²² Levend Çiftliği'nde bir kışla binası ve lojman, hastane, hamam, dükkan gibi kışlaya hizmet edecek servis yapılarının inşa ettirilmeye ve eş zamanlı olarak Hasköy'de humbaracı ve lağımcı ocakları için bir kışla külliyesinin inşaatına başlanmasının hemen ardından 1793 senesi başında, humbaracı, lağımcı, topçu ve top arabacı ocakları için yeni nizamnameler çıkartılır. Yine eş zamanlı olarak Tophane-i Âmire kışlasının genişletilmesi ve top arabacıları için yeni bir kışla inşa edilmeye başlanması, sarayın yeni talim düzeninin ve yeni ordu yapısının gerektirdiği fiziksel ihtiyaçları hızla karşılamaya çalıştığının bir delili sayılabilir. Benzer şekilde 1793 senesi ortalarında, Bakırköy'de bulunan İstanbul Baruthâne-i Âmiresi'nin yenilenmesi ve 1794 senesi sonlarında

²² BOA. HAT, 1464-49; BOA. CAS, 17893; Mahmud Raif Efendi, *Tableau des nouveaux reglemens de l'empire*, İstanbul, 1789, s.12

Azadlu Baruthanesi'nin inşâsına başlanması yahut 1795 senesinden itibaren Tersane-i Âmir'e yapılan genişletme ve ekler de askerî islahatlarla gündeme gelen gerekliliklerle açıklanabilir.

1798 senesi temmuz ayında Napoleaon'un Mısır'ı işgali ve hemen ardından Fransa'y a savaş açılması sonrasında, Nizâm-ı Cedid askerlerinin bu süreçte gösterdikleri başarılar, yeni ordu için yapılacak büyük bir külliye inşaatını beraberinde getirir. 1800 senesinin ağustos ayında inşaatına başlanan ve kışla, kasrı hümayun, cami, talim meydanı, zabitan konakları, hastane, mutfak, odun deposu (hatabhane) ve pek çok diğer servis binalarını içeren Selimiye Külliyesi'nin tüm yapılarının tamamlanması 1804 senesi sonlarını bulur. Yine aynı sene içerisinde 3 Eylül günü Top hane bölgesinde yaşanan büyük yangında hasar gören topçu ve top arabacı kışlalarının bir kısmı onarılır, bir kısmı ise yeniden inşa edilir. III. Selim döneminde yaptırılan son büyük kışla külliyesi ise, yapımı 1803 senesinde başlayıp, 1807 senesinin ilk yarısına kadar devam etmiş olan Beyoğ lu Topçu Kışlasıdır.

SONUÇ

Yukarıda ele aldığımız askerî yapıların hiçbirisi özgün halini koruyarak günümüze ulaşamamıştır. Keşif defterlerinden, çeşitli gravürlerden ve diğer kaynaklardan faydalanılarak bu yapılar incelendiğinde, kışlaların çoğunlukla orta avlulu dörtgen planlı, ihtişamlı büyük kütleli kışla yapıları ve bu ana kütlelerin çevresinde konumlandırılmış, askerinin tüm günlük ihtiyacını (şehre gitmesini gerektirmeyecek şekilde) karşılayabileceği yapılardan müteşekkil külliye ler şeklinde tasarlandığı görülür. Kışlaların esas kütlelerinde, ana cephenin ortasında mutlaka hünkâr kasrı yer alır. Daha fazla renk ve altın varak kullanılarak yapının geneline nazaran daha ihtişamlı olması sağlanan ve Osmanlı sivil mîmârîsinin benimsendiği hünkâr kasırları, pâdişahın askerî lider kimliğinin vurgulanması ve askerlere sultanın varlığının sürekli olarak hissettirilmesi açılarından son derece önemlidir. Kışlaların yan cephelerinde de hünkâr kasrından daha az gösterişli ve daha küçük olan çıkmalar yer alır. Ocakın üst rütbeli subaylarına ayrılan bu çıkmalar, yeni ordu düzeninin hiyerarşik yapısının mîmârîdeki bir yansıması kabul edilebilir.

Kışlaların özellikle -sâhilden görülebilen cepheler gibi- temsîlî niteliği yüksek cephelerinde, Avrupa mîmârisinde "imparatorluk imgesi" olarak algılanan elemanlar (alınlıklar, ampir üslûplu bezemeler vb.) kullanılmıştır. Muhatap kabul edilen Avrupa devletlerinin mimari lugatından alınmış bir takım unsurların, hane danın ve özellikle Sultanın temsil edildiği mekanlarda kullanılması, genellikle "batılılaşma" ekseninde

değerlendirilse de III. Selim'in bu tercihinin altında özenti, beğeni ya da taklitten ziyade kendi gücünü ve varlığını muhatabının görsel lugatini kullanarak ortaya koyma çabası yatar. Ayrıca Avrupa devletlerine Osmanlı ordusunun yeni dünya düzenine uygun, güçlü ve her yönden yenilenmiş bir ordu olarak başkent emrinde olduğu mesajının verilmesi de bir diğer hedef olmalıdır.

Pratik ihtiyaçları karşılamanın yanı sıra büyük ve kapsamlı bir prestij projesi niteliği de taşıyan askeri yapılar, anıtsal kütleleri ile şehri neredeyse yeniden tanımlarlar. Bu, III. Selim'in askeri ile merkez arasındaki ilişkiyi güçlendirme çabasını somutlaştırır. Askerî niteliği yoğunlaşmış, dış rakipleri ile ortak bir dil konuşan, yeni ve güçlü Osmanlı başkenti, Selim'in iç ve dış arenadaki politik otorite mücadelesinde kullandığı en etkin propaganda araçlarından biridir. Her ne kadar uygulamayacağı çalıştığı siyasi ve askeri dönüşüm programları başarısızlıkla sonuçlansa da III. Selim'in mimariyi kendi hedefleri doğrultusunda başarılı bir biçimde kullandığı söylenebilir.

Kaynaklar

- Arşiv Belgeleri: Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA); Cevdet Askeri (C.AS); 17893
Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA); Hatt-ı Hümayun (HAT); 183-8423; 185-8605; 201-10369A; 202-10391; 202-10413; 210-10331; 1464-49; 53006
-Akdağ, Mustafa, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 8-12, Sayı 14-23, Ankara, 1975, ss. 51-61
-Altınay, Ahmet Refik, *Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı*, Maarif Vekilliği, İstanbul, 1935
-Artan, Tülay, *Architecture As A Theatre Of Life: Profile Of The Eighteenth Century Bosphorus*, Massachusetts Institute of Technology, Basılmamış Doktora Tezi, Cambridge, 1989
-Beyhan, Mehmet Ali, *Saray Günlüğü 1802-1809*, Doğu Kütüphanesi Yayınları, İstanbul, 2007
-Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesinde Bunalım ve Değişim Dönemi, XVII. Yüzyıl'dan Tanzimat'a Mâli Târih*, Alan Yayıncılık, İstanbul, 1986
-Faroqhi, Suraiya, *The Later Ottoman Empire, 1603-1839*, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 2006
-Genç, Mehmet, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*, Ötügen Neşriyat, İstanbul, 2009
-İnciçyan, Ğ., *Boğaziçi Sayfıyeleri* (yayına hazırlayan: Orhan Duru, çeviren: Kandilli Ermeni Kilisesi Papazı), Eren Yayıncılık, İstanbul, 2000
-Kartal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedit ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, (3. Baskı), TTK Yayınları, Ankara, 1970
-Kartal, Enver Ziya, *Selim III'ün Hat-ı Hümayunları - Nizam-ı Cedit*, TTK, Ankara, 1988
-Kuran, Ercüment, "Osmanlı Devletinde Yenileşme Hareketleri", *Türk Dünyası El Kitabı Coğrafya-Tarih*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları 163, Ankara, 2001, ss. 659-676
-Mc Gowan, Bruce "Ayanlar Çağı, 1699-1812", *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi 1600-1914, c.2*, (Derleyen: İnalak, Halil - Quataert, Donald, Çeviri: Berkay, A.), Eren Yayıncılık, İstanbul, 2004, ss.761-884

- Melling, Ignace Antoine, *Voyage pittoresque de Constantinople et des rives du Bosphore/ d'a près les dessins de M. Melling ; publié par MM. Treuttel et Würtz*, Ertuğ & Kocabıyık, İstanbul, 2003
- Mahmud Raif Efendi, *Tableau des nouveaux reglemens de l'empire*, İstanbul, 1789
- Mert, Özcan, "Osmanlı Devleti Tarihinde Ayânlık Dönemi", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c.4, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 1999, ss. 174-182
- Necipoglu, Gülru, *15. ve 16. yüzyılda Topkapı Sarayı: Mimari, Tören ve İktidar*, (Çev. Ruşen Sezer), Yapı ve Kredi Bankası Yayınları, İstanbul, 2007
- Özcan, Abdülkadir, *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, TTK Yayınları, Ankara, 2000
- Özkaya, Yücel "XVIII. Yüzyılın Sonlarında Tımar ve Zeametlerin Düzeni Konusunda Alınan Tedbirler ve Sonuçları", *İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi*, Sayı 32, İÜ Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul, 1979, ss.219-25
- Özvar, Erol, *Osmanlı Maliyesinde Malikâne Uygulamaları*, Kitapevi Yayınları, İstanbul, 2003
- Pertusier, Charles, *Picturesque promenades in and near Constantinople, and on the waters of the Bosphorus*, Londra, 1820
- Sırkâtîbi Ahmed Efendi, III. Selim'in Sırkâtîbi Ahmed Efendi Tanıfından Tutulan Ruznâme, (Yayına hazırlayan: Sema Arkan), TDK Yayınları, Ankara, 1993
- Şemdinîzâde Fındıklılı Süleyman Efendi, *Mür'it-Tevârih*, c.1, (Yayına hazırlayan: Münir Aktepe), İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1980
- Tott François (Baron de), *Memoirs of Baron de Tott: Containing the state of the Turkish empire & the Crimea, during the late war with Russia*, 2. Cilt, G.G.J. & J. Robinson, Londra, 1786
- Uçman, Abdullah, *Koca Sekbanbaşı Risalesi*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul, 1976
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Meşhur Rumeli Ayanlarından Tirsinikli İsmail, Yalık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, TTK Yayınları, İstanbul, 1942
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı "III. Sultan Selim Zamanında Yazılmış Dış Ruzname sinden 1206/1791 ve 1207/1792 Senelerine Ait Vekayi, TSMA 4819", *Belle ten*, XXXVII, Ankara, 1973, ss.607-662
- Yaycıoğlu, Ali, *The Provincial Challenge: Regionalism, Crisis, and Integration In The Late Ottoman Empire (1792-1812)*, Harvard Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Cambridge, MA, 2008
- Yeşil, Fatih, *Nizâm-ı Cedid'den Yeniçeriliğin Kaldırılışına Osmanlı Kara Ordusunda Değişim, 1793-1826*, Hacettepe Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, Ankara, 2009
- Yıldız, Aysel, *Vaka-yı Selimîyye Or The Selimîyye Incident: A Study Of The May 1807 Rebellion*, Sabancı Üniversitesi Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2008.